

«Վերջին խօսք մ'ալ, Պարոններ, ես ձեր առջև կը ներկայացնեմ սկզբունք մը, դատ մը և պարտութիւն մը: Սկզբունքն է՝ ժողովրդեան ազատութիւնը, դատը՝ կայսերութիւնն է, իսկ պարտութիւնը՝ Վաղերլու: . . . Փաղաքական իրաւանց մը ներկայացուցիչն ըլլալով չեմ կրնար իմ կամաց և գործողութեանցս իբրեւ դատաւոր ընդունիլ քաղաքական իրաւասութիւն մը¹. ատենիս արտաքին երևոյթը ոչ զոք կը խաբէ: Աս կուուոյն մէջ յաղթող մը ու յաղթեալ մը կայ. եթէ դուք յաղթողին մարդիկներն էք, ես ձեզմէ արդարութիւն չեմ սպասեր, և ոչ ալ ձեր ներողամտութիւնը կ'ուզեմ»: Յետ այլ և այլ քննութեանց և վկայից ցուցմունքներուն, Պ. Ֆրանք - Գարէ ատենական ընդհանուր գործակալը (Procureur général) զօրաւոր ոճով մը դատաստանական ամբաստանութիւնն ըրաւ: Յետոյ կարգը փաստաբաններուն եկաւ. Պ. Պերիէ՝ Գաղղիոյ ներկայ փաստաբաններուն ամենէն պերճախօսը, որ այս դատիս Լուգ.-Նաբոլէոնին ջատագովն էր, ճարտասանական հանճարոյն յաղթանակն ըրաւ իր խօսած պաշտպանութեան փառաւոր ճառովը: Բայց այսու ամենայնիւ դատաւորը՝ Մեծին Նաբոլէոնի անուան նախատինք չբերելու համար անարգական պատիժ մը միայն չտալով արտաքից օրինաց (extra-légale) պատժով մը դատապարտեցին զկար.-Լուգ.-Նաբոլէոն Պոնաբարդ Իշխանը, ի մշտնջենաւոր բանտարգելութիւն Համբուրն մէջ: Իսկ ընկերներն՝ իւրաքանչիւրն իր յանցաւորութեան աստիճանին համեմատ, պատժական դատաստանագրքին (code pénal) կարգաւորութեանցը նայելով դատապարտուեցան՝ որը աքսորի, որը քսան, տասներէինգ, տասն կամ հինգ տարուան բանտարգելութեան:

Վեհանձն ու հանդարտ ոգւով ընդունեցաւ Լուգ.-Նաբոլէոն իր դատապարտութեան վճիռը: Աւելի լաւ գաղափար մը կուտան իր արգելանաց միջոցը գրած մէկ նամակին այս հետեւեալ հռչակաւոր իմաստները. «Բանտարգելութենէս ազատելու չեմ փափագիր, այս է իմ տեղս. ունեցած անուանս՝ կամ բանտի խաւարը և կամ իշխանութեան փայլը միայն կը վայէ»: Ի վերայ այս ամենայնի իր անձկութեանը մեծ մխիթարութիւն էին Մոնդոլոն զօրավարը և Փոնօ բժիշկը՝ որ անխղճի բրկատմութեամբ մը հետը կապուած էին:

¹ Ատենակալաց Խորհրդարանին կ'ակնարկեն աս երկու բառերը:

երբեմն ալ ժամանակը ծաղկադարմանութեամբ ու Բիլլիոյս երևելի վիզաւսանութիւնը կարգալով կ'անցընէր. բայց ամենէն աւելի իրեն մեծ սիրտիանքն ուսումնէր: Նոյն Համբուրնին մէջը շարադրեց Երկդուննի տաղ մը (Dithyrambe aux mânes de l'Empereur). դարձեալ այս գրութիւնները, Պատմական հատուկտիք (Fragments historiques 1841. in 8°). յորում կը մեկնէ Անգղիոյ թագաւորաց Սքոտարդեանց ցեղին իյնալուն պատճառները. Տեսութեան ի վերայ Հելուտական խնդրոյն (Analyse de la question de Suisse 1842. in 8°). Պատասխանի առ Պ. Լամարտին (Réponse à M. de Lamartine. 1843. in 12.) Գաղղիացի քերթողին Մեծին Նաբոլէոնի հիւպատոսութեան ու կայսերութեան դէմ գրածներուն համար. Գիտելիք հրագինաց կայծահաններուն վրայ և այլն. (Note sur les amorces fulminantes. ect. 1841, in 8°). Հետք խափանելու զմոլորորտին (Extinction du paupérisme. 1844. in 32). ուր ընկերական ձեռնտուութիւնը (assistance sociale) մի միայն լուծումն սեպելով աս դժուարին խնդրոյս, կ'առջարկէ որ տէրութիւնը իր գանձէն դրամազուլս սահմանելով, այլ և այլ գաղթականներ հաստատէ անոնցմով Գաղղիոյ անմշակ կողմերը: Ի բաց առեալ այս գրութիւնները՝ շատ մը ազատական Օրաւորաց ալ յօդուածներ կը խաւրէր, վաստակելով նաև նոյն միջոցին՝ Ձրուցատրութեան բառարանին (Dictionnaire de Conversation). իր աս միջոցին ըրած գրութեանցը մէջ քիչ հետաքննին չեն նաև գրած թղթերը առ այլ և այլ անձինս:

Հետեւեալն յաջորդ բոռով:

ՕԼԻՎԻԵ

— Անանկ է նէ դու Նախախնամութեան վրայ հաւատք չունիս, ըսաւ Մարիոյ խօսքս բերնէս առնելով: Քու խօսքիդ նայելով, ճակատագիրն է որ աշխարհք կը դարձնէ:

— Խօսքերդնիս հասկընանք, պատասխանեցի. ըստ իս ընդհանուր Նախախնամութիւն մը կայ, որուն դրած օրէնքովն ամէն բան կը կարգաւորի յաւիտենից. ատ Նախախնամութիւնն ուրաջողը կամ կոյր պիտի ըլլայ կամ ան.

միտ. բնութիւնն ողջոյն զանիկայ կը ծանուցանէ ու կը քարոզէ: Բայց չեմ կարծեր որ մասնաւոր կերպով մը աւելն մէկ վայրկենի մեր վրայ հոգ տանի: Աստուած ընդհանուր արարածոց պահպանութեանը վրայ կը հսկէ, իսկ անոնց ամէն մէկուն վրայ առանձին հոգը չէ. ինծի հաւտասնէ՝ խենթութիւն է ամէն իժիռ ամէն մեր չնչին գործոց մէջ զԱստուած խառնելը:

— Խօսքդ չափէ, ըսաւ Մարիոյ. ինչ մարդու տեղ կը դնես դու ան թաղաւորն, որ օրէնքներ տայ իր երկրին ու երթայ վերջը ձեռք ձեռքի անցուցած պալատին մէջ քաշուի: Թէ որ իր յետին հպատակին վրայ ալ հոգ տանելու ըլլայ նէ, անով պզտի մարդ կ'ըլլայ: Թէպէտ մութ գիշերով սև մարմարիոնի վրայ սև մըջիւն մը գտնուի, Աստուած կը տեսնայ զան ու քալելուն ձայնը կը լսէ: ... Ես աւելի վայելուչ կը տեսնամ ասիկայ Աստուծոյ մեծութեանը, քան թէ իր փառքովը միայն դո՛հ եղած՝ անտարբեր կենար ամէն բանի, ինչպէս որ կ'ըսեն ոմանք:

— Անանկ է նէ (Ժպտելով մը զուրցեցի) կ'ուզես ըսել որ Նախախնամութիւնն ամէն մարդու կենաց պատահարներուն մէջ մատն ունի:

— Հապա, կրկնեց Մարիոյ. թէ որ կը տանիս անմերձենալի բարձրութեանց վրայ կը դնես զԱստուած. թէ որ ուրախութեանս օրը՝ չեմ կրնար զինքն օրհնել, և խեղճութեանս միջոցն իր դժութիւնը պաղատիլ. թէ որ յուսահատութեան վիճակի մէջ՝ յոյս չունենամ ան խոտի շիւղին չափ օգնութիւն գտնելու իրմէն, որով աղանձին խղզուելէ ազատեց զմըջիւնը, ինչ ընեմ ես ան Աստուածը: Խորհող եղէ՞՞մ է մարդս, նեցուկի պէտք ունի. Աստուծոյ մը ձեռնտուութեանը կարօտ է: Ես ալ քու կարծիքէդ եմ, որ անփոփոխ են արարչագործութեան օրէնքները. միտքս դրած չեմ որ Նախախնամութիւնը աշխարհքիս տնօրինութեանը կարգը մեզի համար կը փոխէ, և ոչ թէ ամէն բանի մէջ կ'երևայ. և

անմտութիւն իսկ է փուճ տեղը իր օգնութիւնը խնդրել, ինչպէս որ պառուրցած դռնապան կանայք իրենց կատուին կամ սարեկին համար կը խնդրեն. հապա իմ ըսածս ան է՝ որ այնպիսի պարագաներ կան, որոնց մէջ ապերախտ կ'ըլլայ մարդս, թէ որ աստուածային նախախնամութիւնը չըճանչնայ ու չհուշակէ: Ամէն մարդու կենաց գրքին մէջ երես մը կայ, որուն տակն Աստուծոյ անունը ոսկի տառերով գրուած է:

Եւ յանկարծ կանկ առնելով ծառազարդ ճամբուն մէջ՝ ուր կը քալէինք, — Աղէկ միտքս եկաւ, ըսաւ. փոխանակ ասանկ վիճելու երկու ժամ աւանկ խնդրոյ մը վրայ՝ որ բոլորովին մթին և անմեկնելի է, թէ որ հաւատոյ ջահովը չլուսաւորի, կ'ուզես պատմութիւն մը պատմեմքեզի:

Ան ատեն նստանք ճամբուն եզերքը՝ կաղնի ծառի մը տակ բուսած մամուռն վրայ. և Մարիոյ քիչ մը ատեն միտքն ամփոփելէն ետքը, սկսաւ այսպէս խօսիլ:

Ա

— Կասդոն տը վալկրան կոմսը բարեկամն է. թէպէտ մեզի չափ հին է բարեկամութիւննիս, բայց բնաւ ծերացած չէ: Գրեթէ մի և նոյն ատեն ծնած ենք, և քովէ քով մեծցանք. բռնակարաննիս իրարու մօտ, անանկ որ ահա կը տեսնես հոս տեղէն իր պալատին աշտարակիկներն ու պարտիզին հովանիքը: Թէ որ քանի մը օր հոս կենաս, ինչպէս յոյս ունիմ, ապահով կը ճանչուորիս հետը: Բայց թէ որ տասը տարի առաջ ծանօթացած ըլլայիր հետը, կը համոզուէիր որ աս աշխարհիս վրայ երջանկութիւն կը գտնուի: Երիտասարդ էր և գեղեցկադէմ, և տէր իր հայրենական ստացուածոց. ամուսնացած էր օրիորդի մը հետ, որ իրեն պէս գեղեցկութեան և պատանեկութեան պայծառութեամբը կը փայլէր: Ասոնց երկուքին սիրախառն միութիւն

նը՝ յայտնապէս սուտ կը հանէր բարոյ, յախօսից պնդածը՝ թէ քաղցրախորժ ամուսնութիւնը չեն գտնուիր: Իրենց կալուածոց մէջ կը բնակէին, կը բարերարէին իրենց գեղացւոց, և չէին բմբռներ թէ իրենց վայլած ուրախութենէն ուրիշ ուրախութիւն կրնար ըլլալ աշխարհիս վրայ. կարծես թէ իրարու համար ստեղծուած էին... բացատրութիւնս ծաղրական է, բայց աղէկ կը հասկըցընէ իրենց ակորժակաց նոյնութիւնն ու զգացմանց համաձայնութիւնը: Կ'ըսեն թէ մտերմութեան քաղցրութիւնը՝ բարեկամաց իրարու հակառակ բնաւորութիւն ունենալէն կը ծագի. ես այդ կարծիքէդ չեմ, որովհետեւ չեմ կարծեր որ առտուընէ մինչև իրիկուն կռուելուն վրայ կայանայ մտերմութեան անուշութիւնը: Այր և կին թէպէտ յամենայնի համամիտք էին, սակայն իրարու համար միշտ մէյմէկ նորասփռանչ աշխարհներ կ'երևային: Մէկ բանի մէջ միայն կարծիքին կը զանազանէր. Կասդոն անտարբեր էր հաւատքի կողմանէ, քեզի պէս Նախախնամութեան չէր հաւատար և հաւատացողներուն վրայ կը ծիծաղէր. կ'ըսէր թէ տիեզերաց հիանալի կարգաւորութենէն աւելի բան չէր կրնար Աստուած ընել մեզի համար, և թէ ո՛ր և իցէ դիպուածի մէջ մարդս իր վրայ միայն դնէ յոյսը: Կոմսուհին գեղեցկութեանը հետ աստուածապաշտ ալ էր. և ըստ ինքեան իր հաւատոցն ու բնածին զգացմանցն ընդդիմադարձ կարծիք տեսներով էրկանը վրայ՝ շատ աւելի պէտք էր վշտացած ըլլար, քան թէ ինչ որ արտաքուստ կ'երևցընէր. սակայն կը յուսար ժամանակաւ յաղթել. միանգամայն ասանկ բարձրագոյն հակաճառութիւններ ստէպ չէր հանդիպէր մէջերնին՝ որ կարենար հիմնովին խախտել վայլած խաղաղութիւննին ու հեշտութիւննին: Երջանկութիւննին անպակաս էր ամէն կողմանէ. ամուսնութենէն տասներութ ամիս ետքը՝ հրեշտակիկ մը ծնած էր. անհնար է բացատրել անպատում ուրա-

խութիւննին, հապա տեսներու էր զիրենք օրօրոցին վրայ գլուխնին ծռած, որուն մէջ կը խայտար մանկիկն ճշելով:

Աշնան իրիկուն մը վալկրան կոմսուհոյն հետ պալատին արտաքին գաւիթը նստեր էինք. Կասդոն ալ մեզմէ քիչ հեռու զաւկին հետ կը խաղար խոտին վրայ: Օլիվիէ իրեք տարին լմնցուցած էր. աղուոր տղայ մըն էր՝ նման բացուած ծաղկի մը, և երեսէն կ'երեւար որ օր մը գիծ առ գիծ հօրը կերպարանքը պիտի առնէր: Այս ակներև նմանութիւնը՝ ծաղկահասակ կոմսուհոյն մայրական սէրն ու ամուսնական խանդաղատանքը կը բորբոքէր: Երբոր անոյշ հանդարտութեամբ մը լռիկ կը զննէր այն ակորժելի տեսարանը, յանկարծ դէմքին պայծառ զուարթութիւնը մթնցաւ, և արտեանանց վրայ արցունքի կաթիլ մը փայլեցաւ:

Մէկէն ձեռքը բռնելով՝ — Կու լա՛ս, ըսի, ի՛նչ ունիս:

— Երջանկութիւնս շատ մեծ է, պատասխանեց. ինչուան երբեմն կ'ընկճէ զիս ու վախ մը կը ձգէ սիրտս: Թէ որ լսածիս պէս ստոյգ է՝ որ աշխարհիս մէջ տեղական երջանկութիւն չկայ, և թէ ո՛ր և իցէ ուրախութեան փոխարէնն հատուցանելու կամ քաւելու է, ինչպիսի փորձանքներ պիտի գան գլուխս:

Ջանացի հանդարտել զինքը. ամենայն խնամքով առջիւր դրի իր վստահանալու պատճառները. տղուն առողջութիւնը, էրկանն իրեն պէս երիտասարդ հասակը, և իրենց հարստութեան ապահովութիւնը:

— Ի՞նչ բանէ կրնաս վախնալ, վրայ բերի. անամպ երկնքի մէջ կայծակը չշառաչեր:

— Իրաւունք ունիս, անխելք է ըսածս, կրկնեց անմտադիր եղանակաւ մը. բայց ի՛նչ ընեմ, չեմ կրնար յաղթել, և ժամանակ կու գայ որ վախ մը կը զգամ:

Նոյն իրիկունը վալկրան տիկինն անհանդարտ, խռովայոյզ ու այլալծ էր. ոտք ելաւ, զաւկին քովը վազեց,

ու շատ մը համբոյրներ տալով՝ բեկրեկ ձայնիւ կը հարցընէր. — Հիւանդ չեմ, նեղութիւն մը չունիմ: Տղան կարմրուկ ու կայտառ էր մայիսի ցօղադին առաւօտով քաղուած փնջի մը պէս: Օդն սպառնալից էր. անթիւ փայլակներ աշխուժութեամբ կը ճեղքըւտէին հորիզոնը. միտքս դրի որ օդուն ազդեցութենէն էր կոմսուհւոյն այլայլութիւնը, անոր համար շատ հոգս չեղաւ: Երբոր յիշեցուցի կասողոնի՝ որ երկրորդ օրը որսի պիտի երթայինք շատ մը բարեկամաց հետ, կոմսուհւոյն երեսին գոյնը նետեց և աղաչեց որ չերթայ: Բայց այս առաջին անգամը չէր որ աս նիւթիս վրայ աղաչանք կ'ընէր կասողոնի. հրազէնք միշտ բնածին սարսափ մը կը բերէին վրան, և ամէն անգամուն որ էրիկը որսի կ'երթար՝ սիրտը կը ճմլէր: Աս անգամ շատ վրայ տուաւ էրկանը. նուրբ ու փափուկ կազմուածք ունենալով, ահաւոր թշուառութիւն մը կը նախադուշակէր ու կը դողար: Կասողոն առջի բերան խնտաց անոր վախկոտութեանը վրայ, ետքը սիրով զիջաւ, և բոլորովին գոհ ընելու համար զանիկայ՝ մեծանձնութեամբ խօսք տուաւ որ ալ որսի չերթար: Կոմսուհին վազեց գրկախառնեցաւ հետը, զեղուն սրտով յայտնեց շնորհակալութիւնն և ուրախութեամբ անցուց ան իրիկունը:

Բ

Իրօք երկրորդ օրը չգնաց կասողոն ժամադրեալ տեղին. բայց որսը պարարտ ու առանց ձախորդութեան լրմինցաւ: Խօսք դրած էինք որ 'ի դարձին իմ տունս կերակուր պիտի ուտէինք. սեղանն նստելու ատենն՝ հասաւ նաև վալկրան կոմսը, իր տղուն ձեռքէն բռնած. հայրական կարօտը դեռ վառ ըլլալով սրտին մէջ, ամէն տեղ ուր որ կ'երթար՝ անվրէպ հետը կը տանէր զանիկայ: Ինչ կարեկցութիւն որ արժան է մատողաշ, շնորհալի ու զարմանալի գեղեցկութեամբ տղու

մը, ցըցուցին Օլիվիէի: Ազնուական ծննդեան մը փափկութեանն ու վայելչութեանը հետ միացած էր վրան աղատ բնութեան մէջ մեծցող տղոց կորովն ու չարքաշութիւնը: Ամէնքը կը գդուէին ու կը զուարճանային հետը. ամէնքը գորովով համբոյր կու տային: Կոմսուհին անանկ նազելի զարդարանքով հագուեցուցեր էր զինքը, որ միայն մայրերը կրնան ընել: Դեռ աչքիս առջև կը տեսնամ իր ոսկեգոյն մագերը, մերկիկ ծնկուընները, ձիւնափայլ պարանոցն, ու մեծ մեծ աչուընները, որ կարծես թէ գարնանային գիշերուան մը աղուոր կապոյտ երկնքէն առնուած էին: Տեսնողը անգղիացի փորագրութենէ մը կամ լաւ ևս ասել՝ Համոնի մէկ նկարէն հանած կը համարէր: Հետերնիս սեղանն նստաւ և խնջոյից ուրախութիւնն եղաւ:

Ճաշէն ետքը դարաւորապէս ելանք ու վայրի ծիծառներուն վրայ հրացան պարպելով կը զուարճանայինք, որ երեկոյեան մութ կապոյտ օդուն մէջ կը թռչտէին: Օլիվիէ կտրիճ ախոյե. նի պէս ամէն մէկ հրացանի պարպուելուն ծափ կը զարնէր, և մէկէն կը վազէր թռչունը գետնէն առնելու համար, բայց իյնող թռչուն չկար: Կասողոն, որ մինչև ան ատեն անգործ մեր վրայ կը նայէր, ամբշնալով մեր ձեռքի անյաջողութեանը վրայ՝ եկաւ հրացանս ուզեց ինծմէ: Դիծաղելով յիշեցուցի իրեն՝ առջի իրիկուն կնոջ տուած խոստմունքը. բայց պատասխանեց որ ճնճղուկներու որսի հրաման ունէր: — Հայրիկս հրացան պիտի պարպէ, աղաղակեց մանուկը ուրախալից պարծենկոտութեամբ մը. հայրիկս հիմա բոլոր թռչունները պիտի սպաննէ: Խոր լուծիւն մը պատեց. կասողոն զէնքը ծռած ու մատը լեզուակին վրայ դրած, ծիծառներուն թռիչքը կը զընէր ու յարմար միջոցի կը սպասէր: Մենք ասդիս անդին ցրուած յոգնութիւն առնող հրացանաձիգ զինուորներու պէս, խոնարհաբար կը սպասէինք դաս առնելու իրմէն: Քանի մը քայլ

հեռու՝ տղան ոտքի վրայ անշարժ կեցած էր յուզեալ սրտիւ։ Վայրի ծիծառները սարսափած փախեր հեռացեր էին։ Վերջապէս մէկ հատ մը եկաւ և աղուոր յորձանապտոյտ շրջաններ ընելէն վերջը՝ գլուխներնուս վրայ մէյ մը սաւառնեցաւ։ Կասողոն, որ աչքը անոր վրայ էր, թափով մը զէնքը վեր վերուց։ զնտակը թռաւ, Օլիվիէ վար ինկաւ։

Ան առջի ահաւոր ժամուն մէջ հանդիպածները՝ չեմ կրնար պատմել. ահանկ տեսարան մըն էր՝ որուն սոսկումն ու իցէ բանով անհնար է հասկըցընել։ Տղան փռուած էր մարդագետնին վրայ, կուրծքը ծակոտած ու արիւնոտող։ Կապարը սրտին դացեր էր. անտարակոյս կայծակն ոչ աւելի երազընթաց և ոչ ալ աւելի ահեղ է։ Մազերը տընկուած, անթաց ու վայրագ աչքերով, կապուտակեալ և քրտնազանգ ճակտով կասողն կատաղի գազանի մը պէս կը ջանար ինքզինքը բռնութեամբ թօթվել բարեկամաց ձեռքէն, որ վրան վազեր էին ու կը խափանէին որ զինքը չսպաննէ։ Կասողոն ոչ թէ յուսահատ էր, այլ կատաղի և մոլեգին։ Իմ ալ խեղճ գլխէս թուեր էր. խելառի պէս ասդիս անդին կը վազէի, և կը զգայի որ խենթութիւնն ըղեղիս մէջ ծայր կու տար։ Գրկեցի խեղճ մանկան անկենդան մարմինն որ կարծես թէ կը քնանար, և գլուխը կուրծքիս վրայ ինկեր էր. առի սենեակս տարի և ամենայն զգուշութեամբ անկողնիս մէջ հանգչեցուցի, կարծես թէ վախճալով որ չըլլայ թէ արթննայ։ Երբոր կասողոնի քով դարձայ, բոլորովին ինքզինքը կորսնցուցեր ու ինքն իր վրայ ինկեր էր. յարմար առիթն էր այդ չարագուշակ տեղէն զինքն 'ի բաց տանելու։ Դիմեց զինքը Պ... տիկնոջ կողքը, որ իր տունը տարաւ քանի մը փարսախ հեռու։ Յանձնեցի բարեկամացս որ խնամքով հոգ տանին գժբաղդ երիտասարդին. իսկ իմ վրաս աւելի տաժանելի պարտք մը կար։ Տղուն մայրը կըրնար վրայ հասնիլ՝ տեսնալով որ տուն

չդառնար, անոր համար զօրացուցի զիս ու խեղճ սրեցի, և քաջալերութեամբ զինուած՝ վալկրան պալատը գացի։

Պարտիզին վանդակեայ դռնէն ներս մտայ. երբոր ծառազարդ ճամբուն ծայրն հասայ և դիմացս ելաւ մենաւոր ու լռիկ բնակարանը, ուր դեռ խաղաղութիւն և երջանկութիւն կը տիրէր, ան ատեն աղէկ հասկըցայ թէ ինչ բանի համար եկեր էի հոն։ Կանկառի ծնկուրներս կը քաշուէին, սիրտս կը ծոցս մէջ կը բեկանէր։ Աքանչելի իրիկուն մ'էր. անոյշ ու զով հովիկ մը ծառոց գազաթները կը շարժէր։ Վալկրան տիկինը հանդարտ և զուարթ ժուռ կու գար աւազուտ ճամբուն վրայ, որ ինչուան գաւթին առջևը կը հասնէր։ Պատուհանի մը մօտէն որ անցաւ, սրահին ժամացուցին վրայ մէյ մը աչք տուաւ, և ծառայից մէկուն,

— Ժէրմէն, ըսաւ, կ'երեւայ որ կոմսին մտադրութիւնը վրան չէ. իրիկուն եղաւ, գնա փնտռէ տղան. չըլլայ որ հիւանդացած ըլլայ։

Ան միջոցին կը փափաքէի որ ոտքիս տակի երկիրը պատուէր ու կըլլէր զիս, կամ թէ երկինք գլխուս վրայ կործանէր. մտածեցի որ ձգեմ փախչիմ մինչև աշխարհիս ծայրը։ Վալկրան տիկինը երբ գլուխն ասդին դարձուց, տեսաւ զիս, և ժպտելով մօտեցաւ քովս. բայց դեռ չէր դիտած դէմքիս խոռվութիւնը և անտարակոյս կը կարծէր որ Օլիվիէ և Կասողոն ետեւէս կու գային։ Շիտակ քովը գացի ու ձեռքէն բռնեցի. բայց լուռ կեցեր էի։ Մէյ մը որ նայեցաւ ինծի, դող եկաւ վրան ու սաւանի մը պէս ճերմկեցաւ։

— Էրիկս... զաւակս... հարցուց։

— Տիկին, ըսի, երէկ իրաւունք ունէիր ըսելու թէ ու իցէ ուրախութեան փոխարէնն հատուցանելու կամ քաւելու է։ Դու կանանց մէջ երջանկագոյնն էիր... հիմա ամենէն թըշուառն ես։

— Էրիկս... զաւակս... նորէն հարցուց։

— Էրիկդ ողջ է, պատասխանեցի։

— Զաւակս մեռաւ, աղաղակեց:

Պատասխան չտուի: Ուժգին հաւա-
չեց, և ձեռքս իրեն քաշելով՝

— Իրաւ չէ, ըսաւ... դու զիս կը
խտրես, սուտ կը զրուցես... անհնա-
րին է, ո՞ր գիտէ խաղալու ատենը վերա-
ւորուած պիտի ըլլայ... բայց մեռած
չէ... դու սուտ կը խօսիս:...

Ես լռիկ կու լայի. բայց ալ չկրցայ
ինքզինքս բռնել, սկսայ հեկեկանօք
արտասուել:

— Ուրեմն իրաւ է. իրաւ է ուրեմն,
աղաղակեց կուրծքն ու երեսը ծեծելով:
Զաւակս մեռաւ. սպաննեցին զա-
ւակս:.... Երթանք, վրայ բերաւ հաս-
տատութեամբ, զիս քովը տար. կ'ու-
զեմ տեսնալ զինքը:

Իմ վախս ալ ասիկայ էր. ջանացի
որ բռնեմ զինքը. բայց արտաքոյ կար-
գի ուժով մը կը քաշէր կը տանէր զիս:

— Կ'ուզեմ զաւակս տեսնալ... ոչ
ոք պիտի կարենայ արգելել զիս՝ որ
զաւակս չտեսնամ, կ'ըսէր սրտառուչ
ու կսկծազին ձայնիւ:

— Տիկին, ըսի իրեն հրամայողական
կերպով, հիմա քու պարտքդ էրկանդ-
քովը գտնուիլն է. առաջ հոն պէտք է
երթաս: Երբոր կասողոնի քովէն ելայ,
սաստիկ հիւանդ էր. թէ որ դու կտորը-
ծութիւն չցուցնես, կը մեռնի. դու
միայն կրնաս խալըսել զինքը: Թէ որ
կ'ուզես որ ապրի՝ շուտ ըրէ քալէ.
վայրկեան մը մի կորսնցընէր:

Ինչպէս որ կը գուշակէի, իր յուսա-
հատութիւնն այս նոր ճարակով բոր-
բոքեցաւ:

— Այո, իրաւունք ունիս, ըսաւ...
Բայց ի՞նչ էր արդեօք հանդիպածը:

Եւ առանց հարցընելու թէ ինչո՞ւ
կասողոն իրեն որդւոյն քով չէր, դէպ
ի վանդակեայ դուռը կը տանէր զիս:
Քիչ մը որ առաջ գնաց, վար իյնա-
լու պէս եղաւ. առի կառքիս մէջ
դրի զինքը, որ պարտիզին դրանն առ-
ջեւ կը սպասէր: Կէս գիշերն անցեր էր
երբոր Պ... տիկնոջ պալատն հասանք:
Վալկրան տիկինը՝ հանդիպածին մէկ
մատը միայն գիտէր. կը կարծէր որ տը-

ղան դարատափէն վար իյնալով մե-
ռեր էր: Այն մահագուշակ ճամբոր-
դութեան միջոց, էրկանը վրայ դար-
ձընելով խօսքը՝ իրեն կտրեծութիւնը
զարթուցեր էի:

— Դու աստուածապաշտ ես, ըսեր
էի իրեն. դու իրմէն աւելի զօրաւոր
ես: Դու զՍտուած ունիս քեզի ապա-
ւէն. իսկ ինքը խեղճը՝ գրեզ միայն
ունի:

Ես հաստատ միտքս դրած էի որ աս
երկու թշուառներն իրարմով միայն
կրնային առողջանալ. կը յուսայի որ
յուսահատութիւննին կը մեղմանար՝
փոխադարձ կարեկցութեան և խան-
դաղատանաց փոխարկելով. բայց խա-
բուած էի: Հազիւ թէ հասանք, մէկէն
բնակարանը վազեցի՝ որուն պատուհա-
նաց ապակիքը գիշերային մթութեան
մէջ կը փայլէին. կ'ուզէի պատրաստել
զկասողոն իրեն կնոջ գալատեանը:
Դուռը բացի ներս մտայ. վալկրան տի-
կինը, զոր կառքին մէջ թողուցեր էի,
առանց իմ գիտնալուս ետեւէս եկեր
էր. և գրեթէ հետս մէկտեղ ներս մը-
տաւ: Կասողոն բազմոցի մը վրայ նըս-
տած էր բերանաբաց և մթագին աչքե-
րով՝ ապշութեան կամ խենթութեան
վիճակի մէջ: Թափով մը ոտքի վրայ
ելաւ, կնոջը վրայ նայեցաւ, և ետ ետ
քաշուիլը, ահագին աղաղակ մը փըր-
ցընելն և ուժով մը գետին իյնալը մէկ
ըրաւ: Քանի մը ժամ վերջը, արևուն
ծագելուն ատենները, ան կառքն որ
զմեզ հոն բերեր էր՝ վալկրան պալա-
տը կը տանէր զկասողոն՝ որ անկենդան
տարածուած էր քովս, և տղուն դիակը
զոր մոլեգնեալ մայրը ծնկուրներուն
վրայ կ'որորէր:

Հետեւեալն ուրիշ սեզամ:

Յ. ՍԱՆՏՈՅ

